

Jolanta Ignatowicz-Skowrońska
Uniwersytet Szczeciński, Szczecin
jolanta.ignatowicz-skowronska@usz.edu.pl

POLSKIE FRAZEOLIZMY POCHODNE OD BIBLIJNEJ FRAZY ŁATWIEJ WIELBŁĄDOWI PRZEJŚĆ PRZEZ UCHO IGIELNE NIŻ BOGACZOWI WEJŚĆ DO KRÓLESTWA NIEBIESKIEGO

Słowa kluczowe: Biblia, cytat biblijny, parafraza biblijna, związek frazeologiczny pochodny od biblijnego cytatu

Keywords: the Bible, quotation from the Bible, biblical paraphrase, phraseological unit derived from a quotation from the Bible

Do podjęcia badań nad wskazanym w tytule zagadnieniem skłoniły mnie dostrzeżone w słownikach językowych rozbieżności w notowaniu i objaśnianiu frazeologizmów derywowanych od biblijnej frazy *Łatwiej wielbłądowi przejść przez ucho igielne niż bogaczowi wejść do królestwa niebieskiego*. Lektura zapisów zawartych w zbiorach leksykograficznych przekonuje, że w większości z nich odnotowano wariantywny zwrot *przejść, przecisnąć się przez ucho igielne* ‘spełnić niezwykle trudne warunki, sprostać niezwykle trudnym wymogom, poddać się trudnej próbie’¹. Tylko

1 Por.: SJPD, s.v.: *igielny: przejść, przecisnąć się przez ucho igielne* ‘z trudem się dostać’; ISJP I: 523: Mówimy, że trudno jest *przejść* lub *przecisnąć się przez ucho igielne*, jeśli sądzimy, że trudno jest spełnić jakieś warunki; USJP I: 1185; WSJP PWN II: 84: *przejść, przecisnąć się przez ucho igielne* ‘spełnić niezwykle trudne warunki, sprostać niezwykle trudnym wymogom, poddać się trudnej próbie’; WSJP PAN: *ktoś, coś przechodzi, przeciska się, przeszedł, przeszło, przecisnął się, przecisnęło się przez ucho igielne* ‘ktoś spełnia, spełnił lub coś spełnia, spełniło niezwykle trudne wymogi’ [dostęp: 30 VII 2019]; SF I: 284 (s.v. *igielny*): *przejść, przecisnąć się przez ucho igielne* ‘z trudem się dostać’; SFWP: 230; PSFJP: *przejść, przecisnąć się przez ucho igielne* ‘spełnić niezwykle trudne

w dwóch z wykorzystanych słowników zarejestrowano wyrażenie *ucho igielne*. Przypisano mu w nich jednak różne znaczenia: *ucho igielne* *dzien. biblij.* ‘poważna przeszkoda, trudne wymagania, trudna próba’ (WSFJP: 833) i *ucho igielne* ‘coś bardzo wąskiego, ciasnego’ (NSF: 329–330). Szczegółowa analiza sposobów notacji zwrotu nasuwa też wątpliwości w zakresie jego aspektu i łączliwości z kontekstem minimalnym. Jako frazeologiczne perfectivum tantum potraktowano go bowiem w słownikach poznańskich frazeografów: SFWP i PSFJP, a jako związek dwuaspektowy odnotowały go zbiory WSJP PAN i Verbel. Większość słowników traktuje analizowany idiom jako zwrot jednomiejscowy, otwierający w pozycji lewostronnej miejsce dla rzeczownika w mianowniku. Łączliwość w tej pozycji tylko z rzeczownikami osobowymi przewidują dla niego redaktorzy słownika Verbel, natomiast w słownikach SFWP, PSFJP i WSJP PAN dopuszczono łączliwość zarówno z rzeczownikami osobowymi, jak i nieosobowymi. Ponadto tylko w WSJP PAN przewidziano – jako fakultatywną – możliwość rozwijania zwrotu w pozycji prawostronnej, a więc użycie go w postaci *przejsć, przecisnąć się przez ucho igielne + czego*.

Choć frazeologizmy pochodne od tytułowej frazy były już przedmiotem zainteresowania językoznawców (por. m.in. Bąba 1993: 388–389; Szymański 1994: 379–381; Długosz 1997: 214; Koziara 2001: 179–182; Chlebda 2005: 248–249), wskazane wątpliwości nie zostały rozstrzygnięte. Celem moich badań jest zatem próba odpowiedzi na pytania: jakie jednostki frazeologiczne derywowane od tytułowego cytatu funkcjonują w tekstach języka polskiego, jaka jest ich postać formalna i łączliwość z kontekstem minimalnym oraz co one znaczą? Podstawą materiałową badań są konteksty użyć połączeń derywowanych od biblijnej frazy, pozyskane dla zapytań „ucho igielne” i „igielne ucho” dzięki wyszukiwarkom: FBL Riserch – w liczbie 3812 przykładów z lat 1693–2010²; Frazeo.pl – w liczbie 652 przykłady z lat 2010–2022; doraźnie – konteksty z NKJP³ oraz archiwów internetowych prasy opiniotwórczej.

Na wstępie kilka ustaleń terminologicznych. Związki frazeologiczne rozumiem za Andrzejem Marią Lewickim jako „nieciągłe połączenia wyrazów, w jakimś stopniu nieregularne i utrwalone społecznie” (Lewicki 2003: 158). Z wyróżnionych przez

warunki, sprostać niezwykle trudnym wymogom, poddać się trudnej próbie’; WSF PWN: 141: *książk. przejść, przecisnąć się przez ucho igielne* ‘spełnić niezwykle trudne warunki, sprostać niezwykle trudnym wymogom, poddać się trudnej próbie’; WSF: 213, 214: *przecisnąć się przez ucho igielne, przejść przez ucho igielne* ‘spełnić niezwykle trudne warunki, sprostać niezwykle trudnym wymogom, poddać się trudnej próbie’; Verbel: *ktos przechodzi, przejdzie, przeciska się, przecisnie się przez ucho igielne* ‘ktos spełnia, spełni bardzo trudne warunki, wymogi’.

2 System FBL Riserch (znany też jako *Odkrywka*) – serwis stworzony przez lingwistów komputerowych z UAM, umożliwiający przeszukiwanie zdigitalizowanych tekstów historycznych (w sposób systematyczny od końca XVIII wieku) i współczesnych. Zindeksowany w tym systemie materiał tekstowy (dane na 2021 r.) to: 3,3 mln publikacji, 24 mln stron, 19,5 mld wyrazów i 98,8 mld znaków (Liberek 2021: 38) (dane na wrzesień 2016 podają: Graliński, Dzienisiewicz, Wierchoń 2017: 54).

3 Na temat korpusów NKJP i Frazeo.pl por.: Pałka, Kwaśnicka-Janowicz 2017: 151–158.

badacza frazeologii syntaktycznej funkcjonalnych typów frazeologizmów interesować mnie będą frazy, zwroty i wyrażenia rzeczownikowe. Frazy, przypomnijmy, to frazeologizmy mogące pełnić funkcję samodzielnego wypowiedzenia lub wypowiedzenia (zdania) składowego w wypowiedzeniu złożonym; zwroty to frazeologizmy przystosowane do pełnienia funkcji orzeczenia lub wyrażenia predykatywnego w wypowiedzeniu niezdanowym, otwierające miejsce dla rzeczowników, wyrażen rzeczownikowych lub ich odpowiedników, z którymi tworzą zdanie; wyrażenia rzeczownikowe natomiast pełnią funkcje właściwe rzeczownikom, mogą być zatem orzecznikami przy łączniku *być*, podmiotami zdań oraz dopełnieniami (Lewicki 2009: 30).

Ponieważ dla dalszych rozważań istotne będą informacje o pochodzeniu i motywacji tytułowej frazy, zacznijmy od tego zagadnienia. Pochodzi ona z Biblii, w której użyta jest trzykrotnie w Ewangeliach synoptycznych i jest odpowiedzią Jezusa na zapytanie młodzieńca, co ma zrobić, by dostać się do królestwa niebieskiego. Kiedy Jezus proponuje mu rezygnację z posiadanego bogactwa, młodzieniec, posmutniawszy, oddala się, Jezus zaś mówi do uczniów: *Łatwiej jest wielbłądowi przejść przez ucho igielne niż bogatemu wejść do królestwa niebieskiego* (NT: Mt 19,24; Mk 10,25; Łk 18,25). W literaturze przedmiotu postawiono kilka hipotez na temat pochodzenia konceptu wielbłąda i ucha igielnego. Z punktu widzenia filologicznego wypowiedź Jezusa stanowi klasyczny przykład hiperboli, „typowej dla języka przypowieści Chrystusowych, u podstawy której tkwi przesadne wyolbrzymienie jakiegoś zjawiska” (Koziara 2001: 180). Biblijne zdanie interpretowane jest też jako przykład parafrazy znanych w starożytności powiedzeń: z jednej strony, zapisanych w Koranie słów: *Bezbożny znajdzie bramy nieba zamknięte i nie wejdzie tam, dopóki wielbłąd nie przejdzie przez ucho igielne* (Komornicka 1994: 266; Koziara 2001: 180), z drugiej strony – powiedzenia arabskiego, znanego w językach semickich: *On gna przez ucho igielne słonia*, charakteryzującego człowieka chcącego zrobić coś, o czym wiadomo, że jest niewykonalne (Birih et al. 2005: 89; Walter et al. 2010: 149). Zauważmy ponadto, że obecne w biblijnym cytacie wyrażenie *ucho igielne* było kiedyś utożsamiane z małym wejściem w bramie miejskiej Jerozolimy albo obok niej, przeznaczonym tylko dla pieszych (Krauss 2001: 148). Tę hipotezę rychło jednak podważono, argumentując, że wzmiankowane wejście pochodzi z czasów średniowiecza. Dopatrywano się też zniekształceń powstałych przy tłumaczeniu starogreckich rękopisów: pierwotnie miał się w nich pojawiać w miejscu *wielbłąda* leksem oznaczający *linę okrętową* / *linę kotwiczną*. Ponieważ oba odpowiedniki stanowiły ówczesnie formy homofoniczne, miało dojść do zastąpienia pierwotnej liny okrętowej (kotwicznej) wielbłądem (Szymański 1994: 380; Koziara 2001: 180; Birih et al. 2005: 89; Walter et al. 2010: 149). Wspominam o tym, bo komponenty tożsame kształtowo z wyrazami *słoń*, *lina okrętowa* i *wielbłąd* będą występować we frazeologizmach derywowanych od biblijnego cytatu. Żywa okaże się też pamięć o wąskiej bramie jerozolimskiej określanej mianem *ucha igielnego*.

Pierwsze użycie tytułowej frazy w polskich przekładach Biblii przypada na rok 1551 i pojawia się w tłumaczeniu *Ewangelii według św. Mateusza* Jana Seklucjana: *Bogaczom zapamiętałym trudniej do Boga iść niż wielbłądowi przez igielną dziurę* (NKPP I: 124). W XVII w. fraza zaczyna występować w postaci cytatów lub swobodnych parafraz w tekstach pozareligijnych, co dokumentuje *Nowa księga przysłów i wyrażen przysłowiowych polskich* (ibid.: 124). Jednak frazeologizmy derywowane od niej wyłoniły się w tekstach znacznie później, bo dopiero w drugiej połowie XIX w. Ponadto – jak przekonuje lektura zebranych materiałów – frazeologizmów pochodnych od biblijnego cytatu jest w analizowanych tekstach więcej, niż zarejestrowały to słowniki językowe. Uporządkowałam je w trzech grupach: konstrukcji porównawczych, zwrotów i wyrażen.

Najwcześniej, bo już w latach 50. XIX w., zaczynają się pojawiać konstrukcje porównawcze, które początkowo mają charakter okazjonalizmów, ale od lat 70. XIX w. częstość ich użycia w tekstach wzrasta i zaczynają się stabilizować w kilku wariantywnych postaciach. Po pierwsze, występują w analizowanych materiałach jako gramatycznie niekompletny wariantywny zwrot konstytuowany przez predykaty (*jest, było łatwiej (łatniej): (jest, było) łatwiej (łatniej) wielbłądowi (słoniowi) przejść (przeleźć, przekraść się, przecisnąć się, przedostać się) przez ucho igielne (igielne ucho) niż (aniżeli)* [komuś coś zrobić, coś osiągnąć, dokonać czegoś]: „[...] że łatwiej wielbłądowi przejść przez ucho igielne, aniżeli Towarzystwu doczekać się regularnego wpływania składek od członków” („Tygodnik Romansów i Powieści” 1874, t. 11, nr 271, s. 15); „Lecz łatwiej wielbłądowi przeleźć przez ucho igielne, niż biednemu dostać się do owego »domu«” („Gazeta Warszawska” 1886, nr 95, s. 3); „Łatwiej wielbłądowi przekraść się przez ucho igielne, niż gościowi uciec z domu pastora bez zaręczynowego pierścionka” („Dziennik Polski” 1901, nr 25); „[...] łatwiej jest przysłowiowemu wielbłądowi przecisnąć się przez ucho igielne, niż synowi, czy córce [...] dostać się na Uniwersytet” („Gazeta Lwowska” 1928, nr 228, s. 4); „Dotąd łatwiej było wielbłądowi przejść przez ucho igielne, niż niepowołanemu gościowi przekroczyć wysokie progi londyńskiego pałacu” („Dziennik Białostocki” 1933, nr 126, s. 5); „Tylko łatwiej jest słoniowi przejść przez ucho igielne, aniżeli angielskiemu ministrowi spraw zagranicznych zrozumieć potrzeby kolonialne innych krajów” („Codzienna Gazeta Handlowa” 1937, nr 222, s. 8).

Rzadziej analizowany zwrot porównawczy funkcjonuje w postaci odwróconej, konstytuowanej przez predykat (*jest, było trudniej: (jest, było) trudniej* [komuś coś zrobić] *niż wielbłądowi przejść (przeleźć) przez ucho igielne (do królestwa niebieskiego):* „[...] dziś człowiekowi, szukającemu pracy *trudniej jest* dostać się do obcego kraju, *niż wielbłądowi przejść przez ucho igielne* [...]” („Dziennik Ludowy” 1928, nr 15, s. 3); „Wydobyć starego Stone’a z angielskiego więzienia przemocą lub podstępem – *było znacznie trudniej niż przeleźć przez ucho igielne ewangelicznemu wielbłądowi*” („Ilustracja Polska” 1938, nr 12, s. 21); „[...] sprostać wszystkim wyobrażeniom rodaków, którzy czytali, czytają i będą czytać »Trylogię«, *jest trudniej niż*

przysłowiowemu wielbłądowi przejść przez ucho igielne” („Kurier Szczeciński” 1972, nr 51, s. 4–5).

Konstrukcje porównawcze funkcjonują też w zebranych materiale w postaci wariantywnej frazy niesamodzielnej syntaktycznie, otwierającej miejsce dla równoważnika zdania lub zdania, z którym, jako wypowiedzenie składowe, utworzy wypowiedzenie złożone: *Łatwiej (prędzej) wielbłąd (słoń) przejdzie (przedostanie się, przecisnie się, prześlizgnie się) przez ucho igielne niż (aniżeli)* [ktoś coś zrobi, ktoś coś osiągnie]⁴: „[...] czemu wielbłąd łatwiej przejdzie przez ucho igielne, aniżeli obywatel ziemski przez drzwi bankowe [...]” („Przegląd Tygodniowy Życia Społecznego, Literatury i Sztuk Pięknych” 1876, nr 18, s. 6); „[...] warunki przyjęcia będą tak twarde, iż *prędzej wielbłąd przedostanie się przez ucho igielne niż* młodzieniec przez wstępne balotowanie [...]” („Przegląd Tygodniowy Życia Społecznego, Literatury i Sztuk Pięknych” 1879, nr 16, s. 3); „*Łatwiej zaiste wielbłąd przecisnie się przez ucho igielne, niż* zwykły śmiertelnik przez surowo strzeżone podwoje Hotelu Imperjal [...]” („Kurjer Wieczorny” 1924, nr 203); „*Prędzej słoń przejdzie przez ucho igielne, niż* słowo o trzeźwości dotrze do zachłapanej świadomości pijusa” („Piaś” 1947, nr 34, s. 7); „*Prędzej słoń przecisnie się przez igielne ucho, niż* w tych felietonach ktoś zostanie pochwalony” („Życie Przemyskie” 1974, nr 15, s. 8). Omówione konstrukcje porównawcze, pojawiając się w tekstach, stają się nośnikami treści ‘o czymś niemożliwym do wykonania, osiągnięcia’.

Zwrot derywowany od biblijnej frazy pojawił się później niż konstrukcje porównawcze. W analizowanych materiałach pierwszy cytat dokumentujący jego użycie pochodzi z 1875 r. i ma w tym czasie status okazjonalizmu: „Mama jest dziś w takim humorze, że dla jegomości, co przebrany za derwisza wędrował do Mekki, gotowaby *przejść przez ucho igielne*” („Gazeta Polska” 1875, nr 38). Regularniejsze użycia zwrotu przypadają na lata 20. XX w., a stabilizację użycia dokumentują cytaty z lat 30. XX w. Lektura materiałów przekonuje, że niemal od początku funkcjonowania w tekstach zwrot cechuje wariantywność leksykalna w obrębie komponentów werbalnych. Alternują w nim czasowniki: *przejść, przecisnąć się, przedostać się, przesunąć się, prześlizgnąć się, przesmyknąć się, wślizgnąć się* itp., choć najczęściej pojawiają się odnotowane w słownikach komponenty: *przejść, przecisnąć się*. Kolejne wyróżniki zwrotu to dwuaspektowość komponentów werbalnych: *przejść* – *przechodzić*, *przecisnąć się* – *przeciskać się*; łączliwość lewostronna zarówno z rzeczownikami osobowymi, jak i nieosobowymi; fakultatywne otwieranie miejsca dla rzeczowników w pozycji prawostronnej: *przejść* – *przechodzić*, *przecisnąć się* – *przeciskać się przez ucho igielne* (+ czego); oraz dwójaki szyk wyrażeniowej części

4 Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na kwestię interpunkcji, która, jak przekonuje lektura tekstów, nastręczała (i nastręcza) kłopotów interpunkcyjnych. Zgodnie z regułami interpunkcyjnymi tylko we frazach porównawczych powinien się pojawić przecinek, w zwrotach przed spójnikami *niż, aniżeli* – jest on zbędny.

zwrotu *przejsć* – *przechodzić*, *przecisnąć się* – *przeciskać się przez ucho igielne* (+ czego) // *przejsć* – *przechodzić*, *przecisnąć się* – *przeciskać się przez igielne ucho* (+ czego). Zwrotowi zatem można przypisać następującą wariantywną formę: *kto, co przejdzie* – *przechodzi*, *przecisnął się*, *przecisnęło się* – *przeciska się* itp. *przez ucho igielne (igielne ucho)* (+ czego).

Lektura aktualizacji związku pokazała również, że zwrot *przez* kilkadziesiąt lat swego funkcjonowania w polszczyźnie najczęściej pojawiał się w kontekstach, w których była mowa o różnego typu egzaminach, testach, wyborach do jakichś gremiów, cenzurowaniu książek przed publikacją itp. W takich okolicznościach ktoś lub coś był (było) poddawany (poddawane) próbie, musiał (musiało) spełnić jakieś trudne warunki czy trudne wymogi. W strukturze znaczeniowej zwrotu dominowały treści: ‘trudne wymogi’, ‘trudne kryteria’, ‘trudna próba’. Zwrot zatem w słownikach był objaśniany jako ‘spełnić niezwykle trudne warunki, sprostać niezwykle trudnym wymogom, poddać się trudnej próbie’. Współcześnie, na co zwrócił uwagę Stanisław Bąba (Bąba 1993: 388–389), frazeologizm zaczyna funkcjonować również w nieco innych kontekstach, które uwypuklają elementy semantyczne pozostające dotychczas w tle: ‘przeszkody’, ‘kłopoty’, ‘trudności’. One właśnie wysuwają się na plan pierwszy w następujących użyciach związku:

Najbliższe sześć miesięcy będzie więc trudne dla rządu i gospodarki, ale po *przejściu przez to ucho igielne* poprawa powinna być duża i dotyczyć wielu wskaźników równocześnie (wprost.pl/tygodnik/7493/Test-dla-zlotego.html; dostęp: 7 VIII 2019);

Rząd jeszcze *nie przeszedł przez ucho igielne*. Także jeśli chodzi o reformę kodeksu pracy – jedyny w miarę szybko skutkujący instrument walki z bezrobociem. I co najważniejsze, albo przejdzie on przez nie szybko, albo nie przejdzie w ogóle (wprost.pl/tygodnik/12244/Ucho-igielne.html; dostęp: 7 VIII 2019);

Ale żeby Europa mogła wyciągnąć z tego wnioski, Ameryka musi *przejsć przez ucho igielne nadciągającej tam recesji*. Za progiem trzeciego milenium ważą się więc losy nowej ekonomii (NKJP, „Polityka” 27 stycznia 2001).

Współcześnie zatem zwrot *kto, co przejdzie* – *przechodzi*, *przecisnął się*, *przecisnęło się* – *przeciska się* itp. *przez ucho igielne (igielne ucho)* (+ czego) funkcjonuje w tekstach w dwóch znaczeniach: tradycyjnym ‘ktoś, coś spełnił(o) niezwykle trudne warunki, sprostał(o) niezwykle trudnym wymogom, poddał(o) się trudnej próbie’ i nowym ‘ktoś, coś pokonał(o) jakieś trudności, przeszkody’.

Najpóźniej wyodrębnia się wyrażenie *ucho igielne*, którego pierwsze, okazjonalne użycia poświadczają konteksty z końca XIX w. Regularniej wyrażenie zaczyna się pojawiać w latach 30. XX w., a jego stabilizacja przypada na lata 50. XX w. Lektura cytatów przekonuje, że przybiera postać: *ucho igielne* (+ czego), przy czym szyk komponentów nominalnych jest zmienny. Jako pierwsze zarysowało się znaczenie *ucha igielnego* jako ‘miejsca wąskiego, ciasnego przejścia, ciasnej bramy, przesmyku’.

Takie znaczenie wyrażenia wykorzystuje się zarówno w nazewnictwie miejskim, jak i w odniesieniu do nazw obszarów wodnych. Obserwujemy to m.in. w następujących cytatach:

Zupełnie mokrzy, mimo cienkiego tylko drelichu na gołym ciele, dotarliśmy do miejsca, gdzie po wybraniu cienkiej warstwy węgla, utworzyło się niezwykle ciasne przejście, prawdziwe „ucho igielne”, wysokości, – może – 60 centymetrów. Tutaj kończyła się nasza wędrówka. Za „igielnym uchem” była już ściana, przodek, gdzie pracowały – w pewnej odległości od siebie – trzy brygady („Trybuna Ludu: organ Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej” 1949, nr 348, s. 4);

Dawały się również we znaki kłopoty w kołowym ruchu miejskim, okazuje się, że nie my pierwsi głowimy się nad „uchem igielnym” na placu K. Marksa (gwoli przypomnienia kwietniowego Tygodnika Kultury na Jezdni) („Życie Przemyskie” 1973, nr 19, s. 4);

Po prostu na Bałtyku wieloryb ma niewielkie szanse przeżycia z uwagi na brak pożywienia – a prawdopodobieństwo, by udało mu się z powrotem trafić przez „ucho igielne” bałtyckich cieśnin na ocean – jest zupełnie nikłe („Echo Krakowa” 1979, nr 43, s. 3);

Potem był udział w Olimpiadzie, a opłynięcie przesławnego Przylądka Horn – „ucha igielnego” wszystkich żeglarzy – zakończyło w 1936 r. czas beztroskiej żeglugi („Gazeta Kielecka: 24 godziny” 1995, nr 92, s. 5).

Dodajmy w tym miejscu, że w sygnalizowanym tu sensie wyrażenie *ucho igielne* zaczyna konkurować ze związkiem *wąskie gardło*, który w jednym ze swoich znaczeń jest synonimem podobnych treści⁵.

Drugie znaczenie wyrażenia – pojawiające się w tekstach w tym samym czasie co znaczenie pierwsze – to ‘sito selekcyjne, punkt kontrolny; wymagania, warunki stawiane przed kimś, przed czymś’. Jego aktualizację obserwujemy w następujących kontekstach:

Weszliśmy do Stocznii przez *ucho igielne*. Przez dział, gdzie ześrodkowują się chyba wszystkie błędy, które w Stocznii występują: niedotarta jeszcze organizacja pracy, przestarzała technologia, nie zawsze właściwe wykorzystywanie ludzi i maszyn, „niezgrane” harmonogramy („Życie Radomskie” 1952, nr 80, s. 3);

5 Por. następujące znaczenie wyrażenia *wąskie gardło* ‘część drogi, ulicy, arterii komunikacyjnej hamującej ruch, utrudniającej swobodny przepływ pojazdów’ (PSFJP, s.v. *gardło* 7) i typowe cytaty: „Wąskich gardeł czy – jak kto woli – *igielnych uszu* znajdziemy w Przemysłu więcej” („Życie Przemyskie” 1973, nr 18, s. 5); „[...] pozwoli bowiem ominąć zatłoczone centralne dzielnice Hamburga, nazywane przez automobilistów »uchem igielnym«, i zaoszczędzić w ten sposób niemal całą godzinę” („Poznaj Świat” 1974, nr 12).

Upadło przekonanie, że *uchem igielnym* jest tylko i wyłącznie uczelnia, że wystarczy szerzej rozewrzeć jej bramy („Gazeta Krakowska” 1968, nr 150, s. 3);

Matura zmienia swoje oblicze. Jak powiadają starsi wiekiem: – Co to teraz, kiedy ja zdawałem, to dopiero było „*ucho igielne*” („Życie Przemyskie. Tygodnik społeczny” 1968, R. 2, nr 21 (22 V), s. 6);

Dzięki codziennej, skrupulatnej pracy portowej służby sanitarnej nasze morskie okna na świat stanowią jednocześnie „*ucho igielne*” dla niebezpiecznych zarazków („Kurier Szczeciński” 1974, nr 170, s. 7);

Do samolotów i szybowców badają komisje wojskowe w Dęblinie czy Wrocławiu. Tu *ucho igielne* jest najcieńsze. Ostatnio ze 100 kandydatów pilotami mogło zostać 20 („Głos Nowej Huty” 1988, nr 5, s. 3);

Ale dla rektorów zainteresowanych wyłowieniem najsmakowitszych okazów nowe rozwiązanie sprawia poważną trudność. Muszą już teraz sami określić rozmiary *ucha igielnego*, bo przecież poziomowi rozszerzonego matury nie będzie można oblać, a więc na modne kierunki uderzy lawina chętnych („Uniwersytet Zielonogórski” 2003, nr 4/5, s. 69);

Instytucje naukowe mają swoje ściśle określone kryteria awansu. To „*ucho igielne*” odpowiednio do rosnącej pozycji robi się coraz węższe i coraz mniej pracowników instytucji przechodzi przez nie („Pryzmat. Pismo informacyjne Politechniki Wrocławskiej” luty 2006, nr 199, s. 22).

W tekstach współczesnej polszczyzny funkcjonuje zatem wieloznaczne wyrażenie *ucho igielne* (+ czego) 1. ‘miejsce wąskie, ciasne przejście, ciasna brama, przesmyk’; 2. ‘sito selekcyjne, punkt kontrolny; wymagania, warunki stawiane przed kimś, przed czymś’.

Podsumowując, biblijna fraza *Łatwiej wielbłądowi przejść przez ucho igielne niż bogaczowi wejść do królestwa niebieskiego* pojawiła się na gruncie polszczyzny w połowie XVI w., a już pod koniec XVII stulecia zaczęła funkcjonować w tekstach pozabiblijnych na prawach cytatu lub swobodnej parafrazy. Derywowane od niej frazeologizmy zaczynają się pojawiać w tekstach znacznie później, od drugiej połowy XIX w. Najwcześniej wyodrębniają się konstrukcje porównawcze przybierające postać niesamodzielných syntaktycznych zwrotów lub fraz konotujących zdanie lub równoważnik zdania: (*jest, było*) *łatwiej (łacniej) wielbłądowi (słoniowi) przejść (przeleźć, przekraść się, przecisnąć się, przedostać się) przez ucho igielne (igielne ucho) niż (aniżeli)* [komuś coś zrobić, coś osiągnąć, dokonać czegoś]; *Łatwiej (prędzej) wielbłąd (słoń) przejdzie (przedostanie się, przeciśnie się, prześlizgnie się) przez ucho igielne niż (aniżeli)* [ktoś coś robi, ktoś coś osiągnie]. Później stabilizuje się zwrot: *kto, co przejdzie – przechodzi, przecisnął się, przecisnęło się – przeciska się* itp. *przez ucho igielne (igielne ucho) (+ czego)*. Pierwotnie funkcjonował on w znaczeniu ‘ktoś, coś spełnił(o) niezwykle trudne warunki, sprostą(o) niezwykle trudnym

wymogom, poddał(o) się trudnej próbie'. Z czasem nabrał też nowej treści: 'ktoś, coś pokonał(o) jakieś trudności, przeszkody' i dziś funkcjonuje w tekstach jako jednostka polisemantyczna. Najpóźniej wyodrębniło się wyrażenie *ucho igielne* (+ czego), które w tekstach funkcjonuje w dwóch znaczeniach: 1. 'miejsce wąskie, ciasne przejście, ciasna brama, przesmyk'; 2. 'sito selekcyjne, punkt kontrolny; wymagania, warunki stawiane przed kimś, przed czymś'.

Źródła

- FBL Riserch: www.fbl.org.pl (dostęp: 15 VII 2022).
- FRAZEO.PL: frazeo.pl (dostęp: 12 VII 2022).
- ISJP: M. Bańko (red.), *Inny słownik języka polskiego* PWN, t. I–II, Warszawa 2000.
- NKJP: *Narodowy Korpus Języka Polskiego*, [on-line:] nkjp.pl (dostęp: 18 VII 2022).
- NKPP: J. Krzyżanowski (red.), *Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich*, t. I–IV, Warszawa 1969–1978.
- NSF: R. Lebda, *Nowy słownik frazeologiczny*, A. Latusek (red.), Kraków 2005.
- PSFJP: S. Bąba, J. Liberek, *Popularny słownik frazeologiczny języka polskiego* (CD), Warszawa 2010.
- SF: S. Skorupka, *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, t. I–II, Warszawa 1989.
- SFWP: S. Bąba, J. Liberek, *Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny*, Warszawa 2001.
- SJPD: W. Doroszewski (red.), *Słownik języka polskiego*, t. I–XI, Warszawa 1958–1969.
- USJP: S. Dubisz (red.), *Uniwersalny słownik języka polskiego*, t. I–IV, Warszawa 2003.
- VERBEL: I. Kosek, M. Czerepowicka, S. Przybyszewski, *Verbel. Elektroniczny słownik polskich frazeologizmów czasownikowych, wersja 2.5.0, wersja elektroniczna 2020*.
- WSF: P. Fliciński, *Wielki słownik frazeologiczny*, Poznań 2012.
- WSF PWN: A. Kłosińska, E. Sobol, A. Stankiewicz (oprac.), *Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami*, Warszawa 2005.
- WSFJP: P. Müldner-Nieckowski, *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego*, Warszawa 2003.
- WSJP PAN: P. Żmigrodzki (red.), *Wielki słownik języka polskiego PAN*, [on-line:] <https://www.wsjp.pl/> (dostęp: 30 VII 2019).
- WSJP PWN: S. Dubisz (red.), *Wielki słownik języka polskiego PWN*, t. I–V, Warszawa 2018.

Literatura

- BĄBA S., 1993, *Przejść (przecisnąć się) przez ucho igielne*, „Język Polski” LXXIII, s. 388–389.
- BIRIH A.K., MOKIENKO V.M., STEPANOVA L.I., 2005, *Russkaâ frazeologią. Istoriko-ètimologičeskij slovar'*, Moskwa.
- CHLEBDA W., 2005, *Szkice o skrzydlatych słowach. Interpretacje lingwistyczne*, Opole.
- DŁUGOSZ K., 1997, *Frazeologia biblijna w inskrypcjach nagrobnych*, [w:] A.M. Lewicki, W. Chlebeda (red.), *Frazeologia a religia*, „Problemy Frazeologii Europejskiej” II, Warszawa, s. 211–219.

- GRALIŃSKI F., DZIENISIEWICZ D., WIERZCHOŃ P., 2017, *U bram lingwistycznej szczęśliwości, czyli kulisy projektu Odkrywka: cyfrowe zasoby kultury jako źródło mas danych językowych*, „*Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Sociologica*” 9, vol. 1, s. 51–62, <https://doi.org/10.24917/20816642.9.1.3>.
- KOMORNICKA A.M., 1994, *Słownik zwrotów i aluzji biblijnych*, Łódź.
- KOSEK I., CZEREPOWICKA M., PRZYBYSZEWSKI S., 2020, *VERBEL. Elektroniczny słownik paradygmatów polskich frazeologizmów czasownikowych. Teoria, problemy, prezentacja*, Olsztyn.
- KOZIARA S., 2001, *Frazeologia biblijna w języku polskim*, Kraków.
- KRAUSS H., 2001, *Skrzydlate słowa biblijne. Słownik zwrotów biblijnych*, przeł. i oprac. P. Pachciarek, Warszawa.
- LEWICKI A.M., 2003, *Zakres frazeologii*, [w:] idem, *Studia z teorii frazeologii*, Łask, s. 155–167.
- LEWICKI A.M., 2009, Kamień z serca spadł, czyli o zwrotach idiomatycznych związku głównego, [w:] idem, *Studia z polskiej frazeologii*, Łask, s. 30–40.
- LIBEREK J., 2021, *Norma językowa jako fakt społeczny fundowany na uzusie. Uwagi w kontekście Słownika właściwych użyć języka*, „*Język Polski*” CI, s. 34–48, <https://doi.org/10.31286/J.P.101.2.3>.
- Narodowy Korpus Języka Polskiego, praca zbiorowa, red. A. Przepiórkowski, M. Bańko, R.L. Górski, B. Lewandowska-Tomaszczyk, Warszawa 2012.
- PAŁKA P., KWAŚNICKA-JANOWICZ A., 2017, *Przewodnik po elektronicznych zasobach językowych dla polonistów. (Słowniki, kartoteki, korpusy, kompendia)*, Kraków.
- PĘZIK P., 2020, *Budowa i zastosowania korpusu monitorującego MoncoPL*, „*Forum Lingwistyczne*” nr 7, s. 133–150, <https://doi.org/10.31261/FL.2020.07.11>.
- SZYMAŃSKI T., 1994, *O wielbłądzie w uchu igielnym*, „*Język Polski*” LXXIV, s. 379–381.
- WALTER H., KOMOROWSKA E., KRZANOWSKA A. i zespół, 2010, *Deutsch-polnisches Wörterbuch biblischer Phraseologismen mit historisch-etymologischen Kommentaren. Niemiecko-polski słownik frazeologii biblijnej z komentarzem historyczno-etymologicznym*, Szczecin – Greifswald.
- Wielki słownik języka polskiego PAN. Geneza, koncepcja, zasady opracowania*, praca zbiorowa, red. P. Żmigrodzki, M. Bańko, B. Batko-Tokarz, J. Bobrowski, A. Czelakowska, M. Grochowski, R. Przybylska, J. Waniakowa, K. Węgrzynek, Kraków 2018.

Polish Phraseological Units Derived from the Biblical Phrase

‘Łatwiej wielbłądowi przejść przez ucho igielne niż bogaczowi wejść do królestwa niebieskiego’

Abstract

The subject of the article are Polish phraseological units which derive from the biblical quotation *Łatwiej wielbłądowi przejść przez ucho igielne niż bogaczowi wejść do królestwa niebieskiego* (‘It is easier for a camel to go through the eye of a needle than for a rich man to enter the kingdom of God’). The IT assisted research which is based on citations found in 4464 contextual records from 1693–2022 showed that the above quotation first appeared in the Polish language in the middle of the 16th century, and that by the end of the 17th century it was used in non-Biblical texts either as a quotation or a free paraphrase. Phraseological units which derive from it can be found in various texts as late as in the middle of the 19th century. The earliest are the comparative structures in the form of syntactically dependent expressions, or phrases which connote a sentence or a clause such as: (*jest, było*) *łatwiej*

(*łącznie*) wielbłądowi (*słoniowi*) przejść (*przeleźć, przekraść się, przecisnąć się, przedostać się*) przez ucho igielne (*igielne ucho*) niż (*aniżeli*) [do something for someone, achieve something, accomplish something]; Łatwiej (*prędzej*) wielbłąd (*słoń*) przejdzie (*przedostanie się, przecisnie się, prześlizgnie się*) przez ucho igielne niż (*aniżeli*) [someone does something, someone achieves something]. Later, the expression *kto, co przejdzie – przechodzi, przecisnął się, przecisnęło się – przeciska się*, etc., *przez ucho igielne (igielne ucho)* (+what) has got stabilized. First it meant that 'someone or something fulfilled severe conditions, met demanding requirements, endured a rigorous test'. In the course of time a new meaning was added: 'someone or something overcame obstacles or difficulties'; today the phrase is used in various texts as a polysemantic unit. The expression *ucho igielne* (+what) was the last one to be isolated – nowadays, its usage has two meanings: 1. 'a tiny place, narrow passage, tight gate, pass' and 2. 'careful selection, checkpoint, requirements or conditions imposed upon someone or something'.